

ما به روایت ما

بررسی و نقد کتاب جنگ تحمیلی از شروع تا پذیرش قطعنامه ۵۹۸

● محمد جمالی

دانشجوی دکتری تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

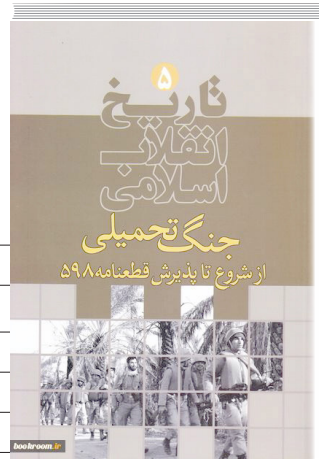
چکیده

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران که هشت سال هزینه‌های اقتصاد و خسارت‌های جانی فراوانی برای ملت ایران به دنبال داشت، محصول زیاده‌طلبی و روحیه تهاجم رژیم بعث عراق و حمایت‌های گسترده ابرقدرت‌های غربی و کشورهای عرب منطقه بود که با همه هزینه‌های گسترده با مقاومت دلیرانه رزمندگان ایران با شکست مواجه شد. بررسی تاریخ جنگ، یکی از مهم‌ترین رسالت‌های پژوهشگران حوزه تاریخ انقلاب اسلامی است؛ لذا پژوهش حاضر با توجه به متون فاخر در این زمینه می‌کوشد به معرفی و نقد یکی از آثار مرتبط با جنگ بپردازد. نقد اثر موردنظر از سه جنبه، شکلی، روشی، محتوایی با روش تحلیل محتوا مدنظر است. معرفی و نقد کتاب‌های موجود با حوزه جنگ می‌تواند در ارتقاء کیفی تولیدات علمی مرتبط با آن گامی مثبت ارزیابی شود. پژوهش حاضر ضمن معرفی اثر، نقدهای صورت‌گرفته را با دسته‌بندی سه‌گانه تبیین کرده است. بیشتر تأکید بر مباحث روش‌شناسی و مراعات آن‌ها در بحث تاریخ‌نگاری حوزه جنگ است. امری که می‌تواند از هر حیث واجد اهمیت به‌سزایی باشد.

کلیدواژه‌ها: جنگ تحمیلی، ایران و عراق، نقد متون، انقلاب اسلامی.

۱. مقدمه

جنگ هشت‌ساله عراق و ایران بخش مهمی از تاریخ دوران انقلاب اسلامی است. محققان و پژوهشگران علاقه‌مند به مسائل جنگ تاکنون کارهای ارزنده‌ای را منتشر کرده‌اند. رژیم بعث عراق با حمایت‌های نظامی و مالی آمریکا و کشورهای غربی و شیوخ عرب منطقه را که هر یک منافع خاص

■ مؤسسه قدر ولایت (۱۳۹۳). تاریخ انقلاب اسلامی جنگ تحمیلی از شروع تا پذیرش قطعنامه ۵۹۸. ج ۵، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری قدر ولایت.
شابک: ۹-۳۸۵-۴۹۵-۹۶۴-۹۷۸

فصلنامه نقدکتاب

علم‌اندیشا

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۸

۱۳۸

خود را داشتند- به تهاجم به خاک ایران تحریک کردند و نوپایی انقلاب اسلامی و دوران نهادسازی و تثبیت، بهانه‌ایی برای حزب بعث شد تا زیاده‌طلبی‌ها و بلندپروازی‌های منطق‌هایی خود را دنبال کند. آنچه مدنظر ماست معرفی و نقد کتاب مذکور می‌باشد که دوره هشت‌ساله جنگ را تفحص کرده و کلیات جنگ و نقطه‌نظرات گروه‌های سیاسی داخلی و واکنش کشورهای ذی‌نفوذ خارجی دخیل در جنگ را مدنظر داشته‌است. ابتدا به معرفی اجمالی محتوای کتاب پرداخته می‌شود. در ادامه، نقدهای شکلی، روشی، محتوایی بیان می‌شود. بی‌شک هر اثری نقاط قوت خاص خود را دارد و نقد اثر می‌تواند در پژوهش‌های آینده مؤثر باشد.

۲. معرفی محتوای کتاب

کتاب مورد بررسی، شامل یک مقدمه، یازده فصل و در قسمت آخر پیوسته‌ها است. کتاب مذکور جنگ تحمیلی عراق علیه ایران را در دوره هشت‌ساله بررسی کرده‌است. در فصل اول، نقش آمریکا و متحدان غربی این کشور در راه‌اندازی جنگ از طریق کشور ثالث و اهداف سیاسی و اقتصادی و به‌طور کلی زمینه‌های خارجی بروز جنگ مدنظر آن بوده‌است. در فصل دوم، نظر امام‌خمینی و مراجع عظام از به‌خطرافتادن کیان سرزمین ایران و ادله فقهی آن‌ها را بیان کرده‌است. از فصل سوم تا یازدهم، از آغاز جنگ تا خاتمه روند تاریخی آن و قطعنامه‌های مرتبط با پرونده جنگ از سوی سازمان ملل متحد بیان شده‌است. سرنوشت صدام حسین که مورد حمایت کامل غرب بود و پیامدهای حمله به کوییت به‌عنوان متجاوزبودن او در

دست‌اندازی و تهاجم به همسایگان به‌عنوان عبرت تاریخی در قسمت پایانی دانسته شده‌است. کتاب معرفی‌شده، کوشیده است بخش مهمی از تاریخ انقلاب اسلامی؛ یعنی تحمیل یک جنگ به مردم ایران از سوی امپریالیسم جهانی و متحدان منطقه‌ای آن را ارائه کند. مقاومت‌ها و رشادت‌ها با همه فشارهای بین‌المللی بر ایران و حمایت‌های یک‌جانبه از رژیم بعث عراق از سوی آمریکا و متحدان و حتی سازمان ملل بیان شده‌است. هدف از معرفی و نقد کتاب نام‌برده، ضمن بیان نقاط مثبت آن، تذکر این مطلب است که پژوهش در حوزه جنگ از اهمیت به‌سزایی دارد. نقد روش‌شناسی آثار موجود، می‌تواند در غنای متون تولیدی آثار در این حوزه مؤثر واقع شود. توجه بیشتر به روش تحقیق و روش‌شناختی نیز امری شایسته در این حوزه از تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی است.

۳. نقد شکلی

معرفی مؤسسه قدر ولایت:

مؤسسه قدر ولایت یکی از مؤسسه‌های فرهنگی است که رسالت فرهنگی‌اش تلاش برای مبارزه با تهاجم فرهنگی علیه انقلاب و برملا ساختن نقشه‌ها و برنامه‌های فرهنگی دشمنان انقلاب اسلامی و عوامل آنان است. این مؤسسه در سال ۱۳۷۲ تأسیس شده‌است و عمده فعالیت‌های آن علاوه بر تبیین و نشر سخنان امام‌خمينی و آیت‌الله خامنه‌ای، بررسی پژوهش و تدوین آثار تاریخی و سیاسی مبتنی بر مسائل روز است. عمده آثار این مؤسسه در قالب سه گروه سنی کودکان، نوجوانان و جوانان و عموم منتشر شده و در دسترس خوانندگان قرار گرفته‌است. گروه‌بندی موضوعات مورد پژوهش در این مؤسسه با توجه به تارنمای مؤسسه عبارتند از آثار مربوط به شخصیت و دیدگاه‌های امام‌خمينی، آثار مربوط به شخصیت و دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، تاریخ و معارف اسلامی، تاریخ معاصر، ادعیه و قرآن، آثار مربوط به گروه سنی نوجوانان و کودکان.

معرفی مجموعه

مجموعه آثار تاریخ انقلاب اسلامی ایران که از سوی مؤسسه قدر ولایت منتشر شده‌است، بیشتر به زبان عمومی و فارغ از گرایش‌ها و زبان تخصصی تاریخ و به‌بررسی و تدوین تاریخ انقلاب اسلامی اختصاص یافته‌اند. این آثار اغلب توسط مجموعه‌ای از نویسندگان مؤسسه تدوین و گردآوری شده‌اند و مخاطبان آن اغلب گروه سنی جوانان است.

معرفی کتاب

اثر پیش‌رو با عنوان جنگ تحمیلی از شروع تا پذیرش قطعنامه ۵۹۸ پنجمین جلد از مجموعه تاریخ انقلاب اسلامی است که از سوی مؤسسه فرهنگی - هنری قدر ولایت منتشر شده‌است. در نگاه کلی کتاب شامل دو بخش و نمایه موضوعی است.

فصل اول تهاجم نظامی عراق به ایران را توطئه‌ای جهانی دانسته و به نقش و تحریکات آمریکا در ظهور و آغاز تجاوز عراق به ایران پرداخته‌است. در فصل دوم مواضع امام خمینی و مراجع عظام در برابر تهاجم عراق به ایران بررسی شده؛ و در فصل سوم مواضع احزاب و گروه‌ها از جمله گروه‌های نهضت آزادی ایران، سازمان مجاهدین خلق، سازمان فدائیان خلق، مواضع اقلیت فدائیان خلق، مواضع حزب رنجبران و مواضع جنبش مسلمانان مبارز بحث و بررسی شده‌است.

به‌نظر می‌رسد گروه نویسندگان در این فصل از بررسی مواضع حزب جمهوری اسلامی در قبال تهاجم عراق به ایران به‌عنوان مهم‌ترین و تأثیرگذارترین حزب در سال‌های اولیه انقلاب اسلامی صرف‌نظر کرده‌است. فصل چهارم اثر مقدمه‌ای کوتاه در بررسی اوضاع جبهه‌ها از آغاز تا دفع تجاوز دشمن است و در فصل پنجم گروه نویسندگان اولین عملیات‌های ایران در برابر تهاجم عراق را به‌تصویر کشیده‌اند. سخن‌گفتن از عملیات شکست حصر آبادان، عملیات بیت‌المقدس و فتح خرمشهر و مطرح‌شدن آتش‌بس در سال‌های اول جنگ از دیگر مباحث این فصل است. در فصل ششم سخن از آتش‌بس و مذاکره با عراق به‌میان آمده‌است و فصل هفتم به بررسی حوادث و جریان‌های جنگ پس از رد آتش‌بس و پس از فتح خرمشهر اختصاص یافته‌است. در فصل بعد گوشه‌ای از جنایات صدام در برخورد با مردم ایران به بحث گذاشته شده و مسئله استفاده صدام از سلاح‌های شیمیایی و به‌دنبال آن فرسایشی‌شدن جنگ بررسی شده‌است. حمله به شهرها و مطرح‌شدن قطعنامه ۵۹۸ موضوع فصل نهم کتاب است. در این فصل متن نامه امام خمینی به مسئولان جنگ به‌طور کامل آورده شده‌است. فصل دهم کتاب به قطعنامه ۵۹۸ و مواضع ایران و عراق در قبال آن اختصاص یافته‌است. از نکات مهم این فصل بررسی دیدگاه‌های مختلف سران وقت و مسئولان جنگ درباره مسئله پذیرش قطعنامه است. فصل آخر کتاب نیز به بررسی قطعنامه‌های سازمان ملل و مواضع امام در مورد قطعنامه‌های شورا امنیت می‌پردازد. یکی از نواقص مشهود در این اثر، نتیجه‌گیری بسیار مختصر آن است. همچنین به‌نظر می‌رسد اثر مذکور

فصلنامه نقدکتاب

علم‌اندیش

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۸

۱۴۰

به‌نوعی گسست مطالب دارد و با فقدان شکل‌بندی در تنظیم مطالب و فصل‌بندی مواجه است. البته این امر به‌معنی نادیده‌گرفتن اطلاعات ارائه‌شده در کتاب نیست.

نقد منابع استفاده‌شده

فارغ از در نظر گرفتن نکات مثبت اثر، منابع استفاده‌شده در نگارش اثر ضعف اساسی دارند. مهم‌ترین ضعف منابع استفاده‌شده، نادیده‌گرفتن و مراجعه‌نکردن به اسناد موجود دربارهٔ جنگ ایران و عراق است که اکنون بخشی از آن‌ها قابل مراجعه و استناد هستند. همچنین نویسندگان از اهمیت مصاحبه با مسئولان مرتبط با موضوع غافل شده‌اند. علاوه‌بر این فهرست متنوع منابع (روزنامه‌ها، نشریات، کتاب‌ها، پایان‌نامه و ...) تفکیک شکلی نشده‌اند. در ذکر مشخصات منابع نیز اغلب نقص‌هایی دیده می‌شود؛ به‌عنوان مثال در آوردن برخی منابع تنها به نام کتاب اکتفا شده و اساساً از آوردن نویسنده و ناشر و سال نشر صرف‌نظر شده‌است. (رک: ۳۲۵-۳۲۷).

۴. نقد روشی

به‌لحاظ نقد روش‌شناسی اثر حاضر در حوزهٔ تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی جا دارد. نکات قوت آن شامل این موارد است: ۱. ساماندهی پژوهش با رعایت عوامل دوگانهٔ توالی زمانی و تسلسل موضوعی لحاظ شده‌است؛ ۲. تمرکز اصلی بر روی مسئلهٔ جنگ است و از پرداختن به موضوعات غیرمرتبط اجتناب ورزیده‌است؛ ۳. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است و هر کجا ضرورت داشته، تحلیل متن متناسب با زمینه صورت گرفته‌است؛ ۴. به تمامی زوایای جنگ توجه داشته و ارتباط منطقی مطالب مناسب است، اما هر اثری که رسالت آن پرداختن به تاریخ تحولات سیاسی است، علاوه‌بر این‌که نقاط قوت خاص خود را دارد به‌لحاظ روش‌شناختی نیز قابل نقد و ارزیابی است. در ادامه، نقدهای روش‌شناختی که می‌توان بر آن وارد کرد، بیان می‌شود:

۱. عنوان کتاب کلی است و قید موضوعی در آن چندان مشهود نیست؛ یعنی با توجه به گستردگی و تنوع موضوع جنگ عراق و ایران، داشتن زمینه‌های داخلی و خارجی مشخص نیست. معلوم نیست که اولویت موضوع تمرکز بر روی کدام حوزه است. به‌علاوه، از نوع پراکندگی رنج می‌برد و فاقد انسجام لازم است.

۲. پژوهش فاقد یک مبنای نظری یا چارچوب مفهومی مرتبط با

مسائل جنگ است تا مفاهیم و مبانی آن مشخص تر باشد. بخش مدخل آن و زمینه‌های شکل‌گیری جنگ چندان به وضعیت خاورمیانه عربی و مسائل داخلی یعنی نقش جابه‌جایی قدرت سیاسی و آماده‌نبودن ایران برای تهاجم خارجی معطوف نبوده است.

۳. در تاریخ‌نگاری مرتبط با جنگ، سبک‌ها و روش‌های آن تنها به منابع داخلی مربوط نمی‌شود و با همه غرض‌ورزی منابع خارجی رجوع مستقیم به این دسته آثار از نکاتی است که چندان به آن توجه نشده است.

۴. نقد منابع مرتبط با جنگ و مطابقت آن‌ها با مستندات تاریخی یا گفتمان‌های سیاسی رایج در این باره و ارزیابی آن‌ها به صورت کلی میسر نیست. ۵. از تک‌نگاری‌ها و متون تاریخ شفاهی و مراجع محوری مرتبط با موضوع چندان بهره‌برداری نشده است.

۶. بحث مردم و شرایط اجتماعی و ذهنی جامعه ایران در مواجهه با جنگ چندان بررسی و نقد نشده و بیشتر مسائل ساختاری و نهادهای رسمی مدنظر بوده است. در پرداختن به مسائل جنگ عراق علیه ایران با اذعان به کارهای ارزنده صورت‌گرفته شکل روایی و توصیفی امری رایج شده است؛ لذا تبیین و درپیش‌گرفتن رهیافت‌های روشمند و دارای سبک با رویکردهای جامعه‌شناختی و مردم‌شناختی یا حوزه روان‌شناختی می‌تواند حماسه و مقاومت‌های قابل‌تقدیر ایرانیان در دفاع از سرزمین خود را منعکس کند. نقش عوامل روان‌شناختی در جان‌فشانی‌ها و انگیزه ایستادگی‌ها همگی با رویکردهای قیدشده بهتر نمایش داده می‌شود. ۷. اگر تصاویر مربوط به جنگ در قسمت پیوست‌ها قرار می‌گرفت، مناسب‌تر بود.

۵. نقد محتوایی

ویژگی‌های مثبت ذیل را می‌توان برای کتاب تاریخ انقلاب اسلامی برشمرد:

۱. روند تاریخی تحولات جنگ براساس تسلسل تاریخی و ترتیب زمانی مراعات شده است.

۲. عوامل خارجی و نقش آمریکا و کشورهای غربی را پس از ناکامی طرح‌هایی نظامی در داخل در راه‌اندازی پروژه جنگ از سوی کشور ثالث در مجاورت مرزهای ایران بررسی کرده است. اهداف سیاسی و اقتصادی آمریکا و متحدان غربی را از آسیب‌رسانی به انقلاب اسلامی ایران و تحریک کشورهای منطقه از جمله عراق با اهداف توسعه‌طلبانه به شکل مناسبی به‌عنوان زمینه‌های تهاجم به ایران مدنظر قرار داده است.

۳. دیدگاه‌های فقهی و ادله شرعی امام‌خمينی (ره) و ساير مراجع عظام در هوشیاری ملت ایران و هشدار به ملت عراق از عواقب شوم اقدامات رژیم بعث عراق و بیداری آنان در برابر اعمال سیاسی که توطئه خارجی است و تأکید بر این که تنها دو ملت ایران و عراق متضرر می‌شوند، از نکات مهمی است که بدان پرداخته شده‌است.

۴. مواضع سیاسی احزاب و گروه‌های سیاسی که به‌نوعی اختلافات ایدئولوژیکی با مدیران سیاسی کشور دارند نقد و بررسی شده‌است. به‌لحاظ برخورد با مسئله جنگ این گروه‌ها را براساس اصول ایدئولوژیکی در دو طیف جای داده‌است: گروه اول، تشکلهایی است که به شیوه سیاست‌گذاری‌ها و تصمیمات مسئولان اداره جنگ انتقاد دارند؛ مانند گروه‌های سیاسی همچون نهضت آزادی ایران که بعد از فتح خرمشهر مخالف تداوم آن بودند، فدائیان خلق (اکثریت) که با مسئولان اداره جنگ همدلی داشتند، ولی تفکرات حاکم را براساس ایدئولوژی خود موردپسند قرار می‌دادند، مواضع جنبش مسلمانان مبارز که در ظاهر همدلی داشتند، ولی منتقد طولانی‌شدن جنگ و پیامدهای آن بودند. دسته دوم، گروه‌هایی که زاویه دید کامل با نظام جمهوری اسلامی و مسئله جنگ به سود عراق دارند؛ مانند مجاهدین خلق، فدائیان (اقلیت)، حزب رنجبران. در این دسته نظرها و عملکردها جنبه تخریبی برای ایران دارد و هماهنگ با مواضع رژیم عراق است.

به‌عنوان مصداق، حزب رنجبران پس از ناامیدی از موقعیت بنی‌صدر، با بزرگ‌نمایی مشکلات ناشی از جنگ درصدد ضربه‌زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران، ناتوان کردن آن در ادامه جنگ، راضی کردن آن به تسلیم در برابر هیئتهای صلح تحمیلی موردنظر صدام بود.

۵. به وضعیت جبهه‌ها و رشادتهای رزمندگان اسلام در پیشگیری از نفوذ سریع ارتش عراق پرداخته‌است. مقاومت‌هایی که خط بطلانی بر تصورات اولیه رژیم بعث عراق کشیده‌است.

۶. با توقف ارتش عراق در هر سه جبهه (جنوبی، میانی و شمالی) پیشروی و عملیات‌های محدود و گسترده رزمندگان ایران را بررسی کرده که با شکستن حصر آبادان زمینه‌های فتح خرمشهر فراهم شده‌است. به بیرون کردن متجاوز از خاک کشور و نشان دادن اقتدار قوای نظامی ایران توجه شده‌است.

۷. بعد از فتح خرمشهر به وضعیت نامطمئن ازسوی عراق و در اختیاربودن بخشی از خاک ایران توجه داشته‌است که بحث آتش‌بس

و پیشنهادهای کشورهای میانجی را شفاف ندانسته‌است. امری که سبب هوشیاری مسئولان ایران و خواهان تضمین‌های عملی کامل ازجمله مشخص بودن متجاوز شایان توجه است. انتقادهای گروه‌های سیاسی و ادله آنان ارزیابی شده‌است؛ ازجمله مواضع نهضت آزادی ایران و مجاهدین خلق. اشاره به دیدگاه‌های آنها و نقد معایب آن.

۸. توجه به ناتوانی ارتش عراق و روی آوردن به بمباران شهرها و اماکن غیرمسکونی و سلاح‌های شیمیایی در متوقف کردن پیشروی ایران و زیر پا گذاشتن مقررات بین‌المللی در موازین جنگ.

۹. بحث درباره قطعنامه ۵۹۸ و نقطه‌نظرات کارشناسان و مدیران اداره جنگ ایران به امام‌خمینی که هوشیارانه با درک شرایط موجود و حمایت‌های تسلیحاتی کشورهای غربی از عراق به شور درباره پذیرش آن رضایت داده‌است.

۱۰. به مسائل مربوط به پذیرش قطعنامه ۵۹۸ ازسوی ایران و بدعهدی رژیم عراق که برای کسب امتیاز در مذاکرات صلح عملیات مرصاد را در مردادماه ۱۳۶۷ به‌وسیله منافقین و تحت حمایت ارتش عراق به داخل خاک ایران رقم زده‌است، توجه داشته‌است. همچنین به سرنوشت صدام حسین پس از جنگ که به‌نوعی عبرت تاریخی محسوب می‌شود و دلیلی برای اعلام متجاوزبودن اوست، اشاره داشته‌است.

۱۱. به‌عنوان مطلب آخر به بررسی کلیه قطعنامه‌هایی که به سود عراق ازسوی سازمان ملل صادرشده درباره دوران جنگ تحمیلی و متن آنها پرداخته‌است. در آنها قطعنامه‌هایی که در آن مصلحت عراق و وضعیت جبهه‌ها که به‌نوعی جانبداری از رژیم عراق است، لحاظ شده‌است.

در قسمت نتایج به‌دست‌آمده از عملکرد سازمان ملل قید شده‌است: «شورای امنیت سازمان ملل در تمام مدت جنگ ایران و عراق از احراز تجاوز عراق براساس منشور سازمان ملل خودداری کرد و مفاد ۴۱ و ۴۲ منشور را نادیده گرفت و از عراق حمایت کرد. مجمع عمومی سازمان ملل هیچ ابتکاری در خاتمه جنگ به خرج نداد و به شیوه‌های مختلف حامی عراق بود. تلاش‌های دبیرکل سازمان ملل با اقدامات شورای امنیت و مجمع عمومی هماهنگ نبود و مؤثر واقع نشد».

۱۲. در بخش پیوست‌ها بخش مهمی از مستندات مرتبط با دوران ۸ ساله جنگ تحمیلی عراق علیه ایران که می‌تواند مورداستفاده پژوهشگران حوزه جنگ نیز قرار بگیرد، تهیه و ارائه شده‌است.

- باوجوداین، ایرادهای محتوایی ذیل را می‌توان برای کتاب موردنقد برشمرد:
۱. گستردگی موضوع موردبررسی؛ یعنی مسئله جنگ ۸ ساله عراق و ایران که فرازوفرود زیادی را دربر داشته‌است در یک اثر ۳۰۰ صفحه‌ای سبب شده‌است که رئوس مطالب ارائه شود. بخش‌های مختلف هر یک خود می‌تواند زمینه‌های پژوهشی مختلفی به‌صورت اختصاصی باشد.
 ۲. تأثیرات جابه‌جایی قدرت سیاسی در ایران و ظهور پدیده انقلاب اسلامی و تبلیغات گسترده منفی در خارج ازسوی غربی‌ها در معرفی انقلاب اسلامی و تحریک کشورهای عربی ازجمله عراق در تهاجم به ایران چندان عمیق بررسی نشده‌است.
 ۳. به نقش مردم و کمک‌های مردمی به جبهه‌ها و نقش نیروهای محلی چندان توجه نشده‌است.
 ۴. شیوه ابتدایی و تاکتیک‌های جنگی ایران دوره بنی‌صدر و اعتقاد به جنگ کلاسیک و غفلت از ذخیره‌های دیگر انقلاب ازجمله نیروهای سپاه و بسیج مردمی چندان ارزیابی نشده‌است. جنگ‌های نامنظم و غافلگیرکننده که تاکتیکی بود، نقش مؤثری در پیشرفت ایران داشت.
 ۵. وضعیت جبهه‌های سه‌گانه (جنوبی، میانی و شمالی) در سال‌های پس از ۱۳۶۴ تا پایان جنگ و فرازوفرود آن‌ها چندان بحث و بررسی نشده‌است.
 ۶. توفیق و ناکامی در عملیات‌های مختلف یا دسته‌بندی دقیق کلیه عملیات‌های جنگی و همچنین به‌عنوان پیش‌درآمد دسته‌بندی جبهه‌های جنگ برای مخاطبانی که اطلاعات چندان از موضوع ندارند، به‌صورت جداول و نمودارها امری الزامی بود که از آن غفلت شده‌است.
 ۷. مصوبات و بحث و گفت‌وگوهای شورای عالی جنگ و مدیران سیاسی دخیل در دفاع از کشور در محافل رسمی و عمومی به‌شکل مشخصی بیان نشده‌است.
 ۸. منابع و مراجع پژوهش علی‌رغم استفاده از برخی متون دست‌اول از حیث رجوع به مستندات اصلی و آرشیوهای معتبر مرتبط با جنگ چندان غنی نیست و منابع تحقیقاتی فقط به‌عنوان مکمل شایسته است در پژوهش‌های مورداستفاده قرار بگیرد.
 ۹. نقش و کمک‌های کشورهای عربی منطقه به عراق و ارائه مطالب کافی درباره آن چندان بررسی نشده‌است.
- در ارزیابی کلی، استفاده از شیوه‌های آماری و روش بهره‌بردن از جداول و دسته‌بندی مرتب مسائل محوری مرتبط با جنگ تحمیلی یا انتخاب

موضوعی خاص از جنگ یا اختصاص چند جلد مستقل به مسائل جنگ با تقسیم‌بندی موضوعی می‌توانست با همه نکات ارزنده‌ای که کتاب حاضر دارد در غنای آن مؤثر باشد.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان آخرین و مهم‌ترین رخداد اواخر قرن بیستم، در منطقه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی خاورمیانه با ماهیت مذهبی و شعایی مانند، حمایت از مستضعفان در جهان و نه شرقی، نه غربی، تبلور عزم ملی ملت ایران برای کسب استقلال سیاسی و اقتصادی و قطع وابستگی به کشورهای ابرقدرت جهانی دارای آرمان‌هایی بود که می‌توانست در سطح منطقه خاورمیانه و در نظم بین‌المللی الهام‌بخش باشد. آمریکا و بلوک غرب که مرادوات و نفوذ گسترده‌ای در رژیم پیشین در ایران داشتند با پیروزی انقلاب اسلامی به‌شدت نگران منافع خود در ایران و منطقه خاورمیانه بودند. تصرف سفارت آمریکا و قطع روابط خارجی با این کشور و لغو کلیه قراردادهایی مانند سنتو که استعماری قلمداد می‌شد، سبب شد با عملیات نظامی طبس، تهاجم ناکام به خاک ایران را صورت دهد و با بهره‌برداری از ظرفیت مخالفان خارجی و داخلی انقلاب اسلامی طرح کودتای نوژه یا عملیات عقاب را عملیاتی کند که با شکست مواجه شد. در کنار این عوامل، میل رژیم بعث عراق برای سیادت بر جهان عرب و داشتن نقش برتر در خاورمیانه در کنار حمایت‌های همه‌جانبه آمریکا و بلوک غرب از این کشور سبب راه‌اندازی پروژه جنگ تحمیلی علیه ایران شد. جنگی که هشت سال طول کشید و ایران با همه فشارهای بین‌المللی و مشکلات نوپایی انقلاب اسلامی با دلیری و شجاعت به دفاع پرداخت. هم‌اکنون تاریخ جنگ و پژوهش پیرامون آن مسئله راهبردی محسوب می‌شود. کتاب معرفی‌شده نیز تلاش کرده‌است در این جهت رسالت خود را انجام دهد. این کتاب با وجود نقاط قوت بسیار به‌لحاظ روشی و محتوایی نیازمند نقد و بررسی است؛ زیرا در امور پژوهشی نمی‌توان از دیدگاه انتقادی غفلت کرد. به‌لحاظ شکلی به‌نظر می‌رسد نوعی گسست در تنظیم‌کردن مطالب و فصل‌های کتاب وجود دارد؛ کتاب از نظر نوع استناد به منابع نیز قابل انتقاد است.

مهم‌ترین نقدهای روشی به این کتاب، کلی‌بودن عنوان تحقیق و شفاف‌نبودن اولویت کار بود. قید موضوعی در بحث تاریخ‌نگاری دارای مختصات فنی خاص خود است؛ کتاب فاقد میانی نظری یا چارچوب

مفهومی مرتبط با مسئله جنگ بود؛ امری که در شناخت مفاهیم جنگ و نظریات پیرامون آن مفید قلمداد می‌شود. همچنین برای آن دسته از مخاطبان که اطلاعات جامع از مسائل جنگ ندارند، تعریف مفاهیم کلیدی و استفاده از نمودارها، در توضیح وضعیت جبهه‌های جنگ و تقسیم‌بندی آن‌ها و غیره می‌توانست مفید باشد. کتاب از متون تاریخ شفاهی و منابع غیرکتابی به شکل مطلوبی بهره برده است. همچنین شایسته‌تر بود تصاویر در قسمت پیوست‌ها آورده شود. به لحاظ محتوایی هم جمع‌بندی کل دوران جنگ در یک اثر نزدیک ۳۰۰ صفحه سبب شده است، کلیات موردتوجه باشد و منابع اصلی و مستندات مختلف چندان ارزیابی نشود. دلیل عمده آن نیز گستردگی عنوان‌های بررسی شده بوده است. در مجموع کتاب معرفی شده برای پژوهشگران و علاقه‌مندان به مسائل جنگ با توجه به ساماندهی مناسب آن می‌تواند اطلاعات مفیدی را در کنار سایر مدارک تاریخی ارائه کند.

فصلنامه نقدکتاب

علم‌انشا

سال دوم، شماره ۶
تابستان ۱۳۹۸

۱۴۷